

КАРУС ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ І ВІДНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ

Третяк Т. М.

Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України (м. Київ)

creativity.psylab@gmail.com

Зарубіжні вчені, досліджуючи проблеми творчого (креативного) мислення, значну увагу приділяють вивченню функціонування дивергентного мислення. Д. Гілфорд і його послідовники трактують дивергентне мислення як когнітивний процес, різновекторно спрямований [7; 13]. В процесі вирішення проблеми дивергентне мислення генерує варіанти ідей на основі потоку різних розв'язків [14]. Зрозуміло, що в числі конструйованих розв'язків – їх широкий спектр: від тривіальних і непрактичних – до оригінальних і успішних. В зв'язку з цим особливої актуальності набуває феномен чутливості до проблем і здатності їх препарувати, масштабність реалізації такого роду мисленнєвих дій [16].

Слід зазначити, що Г. Айзенк вважав основою різноманітності проявів інтелекту динаміку утворення асоціацій, а щодо креативності – масштаб їх реалізації [6]. Таким чином він встановив розмежування психометричного інтелекту і креативності, сформулювавши для кожного з них свої координати: для інтелекту – швидкість утворення асоціацій, для креативності – їх масштабність.

Разом з тим Г. Айзенком розроблялась ідея «надгенералізованого мислення» (стосовно креативності). Таке, свого роду, надшироке мислення має місце, коли є необхідність при вирішенні задачі вийти за межі її умов, не звертаючи уваги на її вимоги. При цьому спостерігається порушення меж понять, змішуються категорії і т. ін., однак ці відхилення від логічної канви відбуваються під належним розумовим контролем [6].

Цікавою в цьому розумінні може бути і класична теорія Кемпбелла [3], який вважав, що креативне мислення має в своїй основі два механізми: спонтанної варіативності і вибіркового утримування ідей. А отже, домінують дві умови: 1) утворювані варіанти мають бути незалежними від середовища; 2) проміжні варіанти не слід жорстко співвідносити з кінцевим розв'язком, адже, адекватні розв'язки не є більш імовірними, ніж неадекватні розв'язки. При цьому не слід розглядати ці спонтанні варіанти, як випадкові. Адже ці, здавалося б випадкові ідеї, можуть стати

джерелом чи стимулом появи ефективних розв'язків. Функціональна пара «варіювання – відбір» забезпечує водночас: 1) пошук і знаходження нового; 2) відбір і утримування тих варіантів, які мають ознаки ефективності для вирішення задачі.

Аналізу і розвитку цієї теорії присвячені роботи Д. Саймонтона [14], а також праці дослідників креативності К. Мартіндейла [8; 9] і Б. Стоу [15]. Згідно теорії креативності К. Мартіндейла [8; 10] її базовою основою є поняття первинних і вторинних когнітивних процесів. Дефокусована увага, вільні віддалені асоціації, побудовані за принципом аналогізування, є проявами первинних когнітивних процесів. Вторинні когнітивні процеси стосуються фокусованої уваги, реалізуються на основі логіки, абстрагування, співвіднесення з вимогами реальності. А отже, творчі особистості вільно переміщуються від одного полюса цього свого роду континуума до іншого в процесі вирішення актуальної задачі, в залежності від її вимог, фази креативного процесу (інкубація ідеї – її розробка – верифікація) і т. ін.

Розроблена Л. Я. Дорфманом [5] концепція також характеризується двохолюсністю і ґрунтується на полісистемному принципі побудови метаіндивідуального світу. Він передбачає взаємодію двох систем: 1) перша система виникає в результаті функціонування вектору «індивідуальність – світ» (за одних обставин); 2) друга – при функціонуванні вектору «світ – індивідуальність» (за інших обставин). Ці системи є симетричними стосовно одна одної. Однак всередині кожної має місце асиметрія, їх підсистеми не є рівнозначними. А отже, потоки детермінації орієнтовані однозначно: від системоутворюючих факторів до підсистем, що утворюються під їх впливом.

Основною домінантою розробленої В. Моляко психологічної концепції творчої конструкторської діяльності є функціонування ряду провідних стратегій конструкторської мисленневої діяльності: стратегія комбінування, стратегія аналогізування, стратегія реконструювання, універсальна стратегія, стратегія спонтанних підстановок. Слід зазначити, що вищеназвані стратегії мають за об'єктивну основу ті головні принципи, за якими створюється щось нове в природі. Адже, в процесі біологічного, геологічного та ін. конструювання в природі створюються нові об'єкти, де щось на щось може бути певною мірою схожим. Отже, можна стверджувати про дію принципу аналогії, причому його прояв може виявлятися більш

чи менш інтенсивним. Так, скажімо, листя яблуні є більш схожим на листя груші, аніж на листя дуба чи, скажімо, клена і разом з тим аж зовсім несхоже на листя акації, а тим більше, голочки ялини слід вважати скоріше протилежністю листочкам яблуні, ніж віддаленою аналогією.

Спостереження за природою дозволяють зробити висновок стосовно того, що нові об'єкти в ній можуть бути побудовані за принципом комбінування. Біологічні організми, гори, моря і т. ін. в процесі свого розвитку виростають і поступово руйнуються. Ці зміни здійснюються за рахунок функціонування таких елементарних комбінаторних дій, як збільшення і зменшення розмірів об'єктів та інших їх характеристик, в т. ч. їх координат у просторі, адже при цьому змінюються і їх структурні і функціональні властивості. Поряд із зміною параметрів об'єктів до загальної обійми цих так званих елементарних комбінаторних дій відносяться також з'єднання і роз'єднання об'єктів, зокрема, множинне і попарне.

Творчий інструментарій людини, всі ті прийоми, методи, стратегії, які вона використовує в своїй творчості і взагалі з метою вирішення будь-яких задач, тим більше, життєво важливих, мають за основу вищевказані принципи творчості природи. Так, скажімо, при реалізації стратегії аналогізування маємо справу з використанням уже існуючих, а отже, відомих елементів конструювання, з оперуванням їх структурними чи функціональними характеристиками. При цьому залучені аналогії можуть бути в більшій чи меншій мірі віддаленими, адже масштаб процесу аналогізування: від прямої аналогії – до абсолютного антипода. Хоча при аналогізуванні трансформація може супроводжуватись, як змінами ситуативного характеру, так і суттєвою перебудовою елемента конструювання.

Широко застосовувана в різних сферах творчої діяльності людини стратегія комбінаторних дій (комбінування) передбачає такий устрій творчого потенціалу творця, що має за основу функціонування елементарних комбінаторних дій: роз'єднання, з'єднання, а також зміну параметрів об'єкта, оскільки, наприклад, зміна координат у просторі (перестановка, зміна розмірів), зміна інших параметрів, скажімо, температури приводить до зміни структурних і функціональних властивостей об'єктів.

Найбільш творчою, орієнтованою на знаходження справді нового, принципово відмінного від стартового варіанту конструкції, слід вважати стратегію реконструювання. Адже при

реалізації стратегії пошуку антиподів відбувається кардинальне переконструювання заданої інформаційної структури – так би мовити, до невпізнання, адже, її структурні і функціональні властивості зазнають при цьому суттєвих змін.

Відносно пропорційну реалізацію комбінування, аналогізування і якоюсь мірою – реконструювання передбачає використання універсальної стратегії. При цьому співвідношення вищезазначених дій є таким, що домінування якоїсь із них не спостерігається.

Коли конструювання здійснюється, здавалось би, поза орієнтацією на певну систему логічних, смислових координат, маємо справу з функціонуванням стратегії спонтанних дій. Слід зазначити, що ця, на перший погляд, нелогічність, може мати місце через значний дефіцит тієї інформації, яка є прогностично необхідною для адекватного розуміння цих спонтанних дій.

За підсумками багатолітніх досліджень творчої діяльності В. Моляко створена система творчого тренінгу особистості, спочатку орієнтовану на стимулювання професійної конструкторської діяльності. Але ця система творчого тренінгу засвідчила свою ефективність при застосуванні стосовно різних сфер творчої діяльності і різних вікових рівнів, а отже, набула визнання серед широкого кола вітчизняних і зарубіжних вчених [1].

За виявленими в процесі досліджень конструкторської творчості стратегіями конструювання і була названа система – КАРУС (аббревіатура назв стратегій: комбінування – аналогізування – реконструювання – універсальна стратегія – спонтанні дії).

Зрозуміло, що творче мислення нерідко реалізується в різного роду ускладнених умовах: за інформаційної невизначеності, часових та інформаційних градієнтів, раптових заборон і обмежень. У зв'язку з цим важливою складовою психологічної системи творчого тренінгу КАРУС є розв'язування творчих задач у спеціально створюваних ускладнених умовах за рахунок реалізації спеціальних методів: 1) метод раптових заборон, коли досліджуваному забороняється використовувати при розв'язуванні задачі «улюблені» структури і функції на певних етапах роботи над нею; 2) метод часових обмежень для тренування позитивного суб'єктивного реагування на вплив фактору часу, його дефіциту при вирішенні задачі; 3) метод інформаційної перенасиченості, коли до формулювання умови задачі завідома вводиться зайва інформація; 4) метод

інформаційної недостатності, коли умова задачі подається з дефіцитом прогностично необхідної інформації; 5) метод нових варіантів, коли вимагається продукування нових варіантів розв'язування задачі за рахунок орієнтації на багатовекторність творчої мисленнєвої діяльності; 6) метод швидкісного ескізування, коли пропонується (по можливості) зображати у формі графічних символів усе те, що уявляється досліджуваному в процесі вирішення задачі; 7) метод ситуаційної драматизації, коли в процес розв'язування експериментального завдання вводяться різноманітні непередбачувані вимоги; 8) метод абсурду застосовується, коли запропонована експериментальна задача є завідома невиконуваною (наприклад, розробка конструкції вічного двигуна і т. ін.), однак конструйований пристрій може бути реалізований в іншому застосуванні, аніж у даному завданні. Використання цих стимулюючих і розвиваючих методів сприяє ефективному функціонуванню творчого мислення при розв'язуванні актуальних задач в різного роду ускладнених умовах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Стратегії творчої діяльності: школа В. О. Моляко / за заг. ред. В. О. Моляко. К.: Освіта України, 2008. 702 с.
2. Функціонування творчого мислення в інформаційно-віртуальному просторі суб'єкта: монографія. В. О. Моляко, Ю. А. Гулько, Н. А. Ваганова (та ін.); за ред. В. О. Моляко. Київ, 2021. 165 с.
3. Campbell D. T. Blind variation and selective retention in creative thought as in other knowledge processes. *Psychological Review*. 1960. № 67. P. 380-400.
4. Csikszentmihalyi M. *Creativity. Flow and the psychology of discovery and invention*. New York: Harper Perennial, 1997.
5. Dorfman L. A meta-individual model of creativity. *New directions in aesthetics, creativity, and the arts* / Eds. P. Locher, C. Martindale, L. Dorfman. New York: Baywood Publishing Co, 2005. P. 105-122.
6. Eysenck H. G. *Genius: The natural history of creativity*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995.
7. Furnham A., Crump Y., Batey M., Camorro-Premuzis T. Personality and ability predictors of the Consequences" Test of divergent thinking in a large non-student sample. *Personality and Individual Differences*. 2009. № 46. P. 536-540.
8. Martindale C. *The clockwork muse: The predictability of artistic styles*. New York; Basic Books, 1990.
9. Martindale C. Creativity, attention, and cognitive disinhibition. *La psicologia delle arti oggi* / Ed. R. Tomassoni. Milano: Angeli, 2002. P. 89-99.
10. Martindale C. Creativity, primordial cognition, and personality. *Personality and Individual Differences*. 2007. № 43. P. 1777-1785.
11. Mednick S. A. The associative basis of the creative process. *Psychological Review*. 1962. № 69. P. 220-232.

12. Rothenberg A. Janusian process. Encyclopedia of creativity / Eds. M. A. Runko, S. R. Pritzker. San Diego: Academic Press. 1999. № 2. P. 103-108.
13. Silvia P. J., Winterstein B. P., Willse J. T. et al. Assessing creativity with divergent thinking tasks: Exploring the reliability and validity of new subjective scoring methods // Psychology of Aesthetics, Creativity, and the Arts. 2008. № 2 (2). P. 68-85.
14. Simonton D. K. Creativity and discovery as blind variation: Campbell's (1960) BVSR model after the half-century mark // Review of General Psychology. 2011. № 15(2). P. 158-174.
15. Staw B. M. An evolutionary approach to creativity and innovation. Innovation and creativity at work: Psychological and organizational strategies / Eds. M. A. West, G. L. Farr. New York: Wiley, 1990. P. 287-308.
16. Wilson R. C., Guilford J. P., Christensen P. R., Lewis D. J. A factor-analytic study of creative-thinking abilities. Psychometrika. 1954. № 19. P. 297-311.

ПОСТТРАВМАТИЧНЕ ЗРОСТАННЯ У ЖІНОК ДОРΟΣЛОГО ВІКУ ЯКІ МАЛИ ДОСВІД СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА

Шаповал Я. Л.

Приватна практика

Shapovalyanao7@gmail.com

Останні події в Україні які пов'язані з повномасштабним вторгненням і паралельно з наслідками для психологічного та фізіологічного стану населення, дають поштовх до нових досліджень та розвитку в наукових підходах, направлених на подолання травматичних подій. Особливо сколихнула звістка, про кількість людей в Україні які постраждали від сексуального насильства в умовах конфлікту. В червні 2023 року була доповідь спецпредставниці Генерального секретаря ООН з питань сексуального насильства в умовах конфліктів Прамілі Паттен, що в Україні на кожен офіційно зареєстрований випадок сексуального насильства, пов'язаного з війною, припадає від 10 до 20 незареєстрованих [5]. Це, не включаючи постраждалих від сексуального насильства не пов'язаних з війною. Останні роки в Україні були реалізовані дослідження на тему сексуального насилля. Дослідження «Сексуальне насилля в Україні» яке було проведене в 2021р. Центром гідності дитини Українського Католицького Університету інформувало про такі результати: опитано 1600 респондентів, віком від 16 до 55р. з яких 23% пережили сексуальне насильство та домагання в дитинстві, 4% пережили зґвалтування ще до 18 років та 43% нікому не розповіли про те, що трапилось [7]. Дослідження насильства над жінками в Україні яке було проведено під керівництвом ОБСЄ у 2018 р. не